

Diaconie in het boek Handelingen

“Geloven op Maandag”, 11 januari 2020

Achtergrondartikel

Overgenomen uit: Kerk en Missie N°283 (sep 1996), pp. 2-7

Gemaakt door: Peter Schmidt

Bijlage:

Passages uit het boek Handelingen die gelinkt kunnen worden aan de thema's van ATTENT

Diaconie in de Handelingen der Apostelen

De tijd doet rare dingen. Het woord 'diaken' komt in de Handelingen der Apostelen niet voor, en toch heeft de traditie in dit boek de oorsprong van het diaconaat gevonden. De wijdingsliturgie van de diakens verwijst naar de aanstelling van de zeven 'diakens' in Handelingen¹, en men spreekt algemeen van de diakens Stefanus, de eerste martelaar, en Filippus, de belangrijkste twee uit die groep. Nu is het wel waar dat de tekst verhaalt dat de apostelen deze mannen de handen oplegden, en hun dus alleszins een 'officieel' statuut verleenden binnen de Jeruzalemse gemeente, maar hun aanstelling heeft historisch nog niet veel te maken met datgene wat men later de diakenwijding zal noemen.

Komt het substantief 'diakonos=dienaar>diaken' zelf niet voor in Handelingen, noch het overeenkomstige werkwoord 'diakonein=dienstwerk verrichten', de term 'diakonos=dienaar>diaken' treffen we acht keer aan. Droge cijfers zijn dat, maar het is goed dat we even gaan kijken wat met deze 'diaconie' allemaal bedoeld wordt. Ik geef eerst enkele heel algemene betekenissen aan van de woordgroep 'diakonein/diakonia/diakonos' in het Griekse taalgebruik, en in het Nieuwe Testament. Het wordt even een saaie toonladder spelen, maar ook toonladders moet men onder de knie hebben om een sonate goed te kunnen vertolken.²

Diakens en diaconie algemeen en in het Nieuwe Testament

Het Griekse woord 'diakonos' betekent heel algemeen: iemand die een dienstwerk verricht.

Het Latijn drukt diezelfde functie uit met het woord 'minister'. De basisbetekenis is, denkt men, die van tafeldienaar, maar er worden ook andere vormen van knechtwerk mee aangeduid. Het dienstwerk van de 'diakonos' heet 'diakonia' (Lat. Ministerium), en de tafel bedienen: 'diakonein' (ministrare). Deze oorspronkelijke betekenis komt onder andere nog voor in Mc. 1,13 en Mt. 4,11, waar de engelen Jezus komen 'bedienen'. Martha doet de tafeldienst in Lc. 10,40 en in Joh. 12,2. In de bruiloft van Kana spreekt Maria de 'diakens', dit is de tafelknechten aan. Het woord wordt ook gebruikt voor Petrus' schoonmoeder die Jezus en zijn leerlingen bedient (Mc. 1,31). Vergelijk ook de teksten als Lc. 12,37; 17, 8; 22, 27. In Mt. 25, 42-44 wordt de term gebruikt als samenvatting van: de hongerigen spijzen, dorstigen laven, naakten kleden, zieken en gevangenen bezoeken...

¹ Hnd. 6, 1-6

² Voor het meer technische aspect van de uiteenzetting leun ik zwaar aan tegen het artikel 'Ambten in het Nieuwe Testament en de vroege Kerk, dat ik publiceerde in J. Kerkhofs (red.) Europa zonder priesters?, Averbode, Altiora, 1995. Over de diakens: pp. 87-90.

***“Diaconie is in de klassieke Griekse cultuur niet eervol,
noch voor de Hellenistische en Romeinse.***

***De diaconie in het jodendom
gold niet per se als oneervol.”***

Het is belangrijk te melden dat de term voor de klassieke Griekse cultuur niet eervol is, noch voor de Hellenistische en Romeinse. ‘Diakonein’ is werk voor knechten en slaven. Volwaardige mensen moeten immers niet ernaar streven te dienen, maar te heersen. In culturen waarin politieke, sociale en culturele ontplooiing van de mens als vrij wezen op de hoogste sport van de waardenladder stond, werd het ‘moeten’ dienen als een vernedering beschouwd. Je kan je al voorstellen welk een verschrikkelijk moeilijke omkering van waarden het christelijk geloof zal meebrengen, wanneer het Jezus’ woorden zal verkondigen: **‘wie onder u eerste wil zijn moet slaaf van allen wezen. Want ook de mensenzoon is niet gekomen om gediend te worden maar om te dienen.’** (Mc. 10,44vv) De evangelist gebruikt voor ‘dienen’ het woord ‘diakonein’! De omkering van Jezus is radicaal, en we mogen ons gerust afvragen of wij daar vandaag ook maar een gram minder moeite mee hebben dan de oude Grieken en Romeinen... Nochtans komt Jezus’ opvatting over het dienstwerk niet zonder voorbereiding uit de hemel gevallen. In het jodendom werd het dienstwerk niet echt als onwaardig geacht. De Bijbelse samenleving kent ook het bestaan van vrijen en onvrijen. Bemiddelde mensen houden er slaven en slavinnen op na.

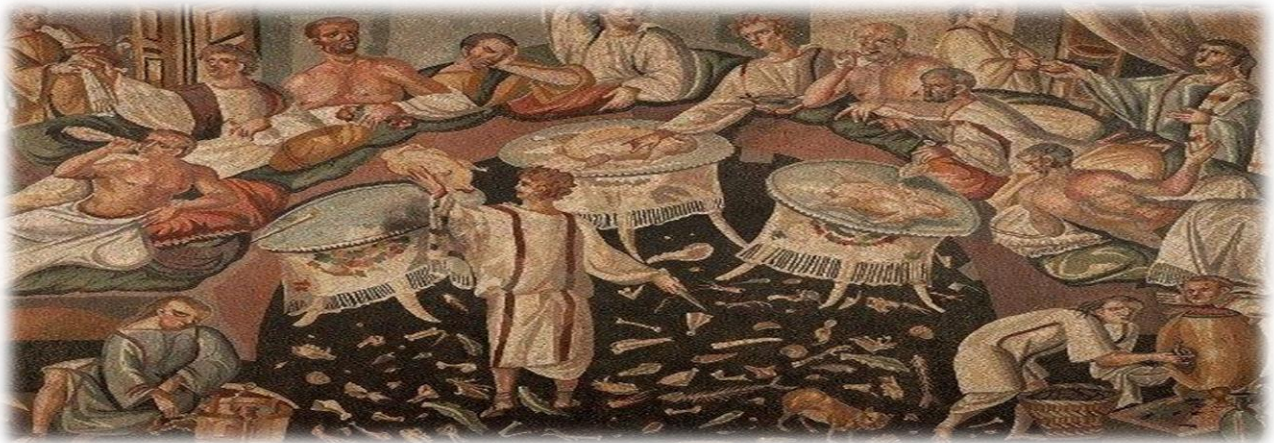
Verre zij van mij de sociale structuren van de Bijbel te gaan idealiseren, maar toch staat Bijbelse slavernij heel ver af van de massale, ‘industriële’ slavernij van het Romeinse Rijk ten tijde van Christus.

Je kan het statuut van de slaven nog het best vergelijken met de tijd dat hier bij ons boeren met een groot gezin hun meisjes uitbesteedden om bij gegoede burgerfamilies te gaan ‘dienen’. Aan een aantal bazen houdt dit huispersoneel weinig of geen goede herinneringen over, maar voor sommigen waren het heel mooie jaren, waarbij ze een stuk van de familie werden. Ook de Joodse slaven behoorden tot de familie, zij het uiteraard in een mindere sociale status. De bepalingen voor de slavenwetten (Exodus, Deuteronomium) gaan er duidelijk van uit dat zij mensen zijn, en dat zij voor God meetellen. Hij kan het zelfs voor hen opnemen. Er bestond een systeem van vrijlating, gefundeerd op het boek Deuteronomium, maar daarin was ook een ritueel opgenomen dat de slaaf toeliet in het huis van zijn meester te blijven, indien hij dit verkoos. Een aantal verkozen het alleszins, want sociaal zwakken genoten bij een begoede meester bescherming tegen de harde wereld, waartegen ze als vrijen misschien geen verweer zouden hebben.

Nogmaals, ik wil niet romantisch doen – er waren ook Joodse slaven die wegliepen! – , maar het is wel nuttig deze situatie even in herinnering te roepen.³ Zij heeft ongetwijfeld op de achtergrond meegespeeld in het feit dat mensen als Petrus en Paulus – en Jezus zelf! – de afschaffing van de slavernij niet meteen tot de programmapunten van de verkondiging van het evangelie rekenden.

Dat diaconie in het Jodendom niet per se als oneervol gold, blijkt ook uit niet-Bijbelse

bronnen. De Joodse historicus Flavius Josephus (tijdgenoot van het Nieuwe Testament) gebruikt de term ‘diakonein’ voor de tafeldienst, maar ook voor ‘gehoorzamen’ en zelfs ‘de priesterlijke dienst verrichten’. Dit betekent niet alleen dat de betekenis van diaconie in het joodse taalgebruik de enge grenzen van de tafeldienst had overschreden, maar ook dat het woord voor eervolle taken gebruikt kon worden.

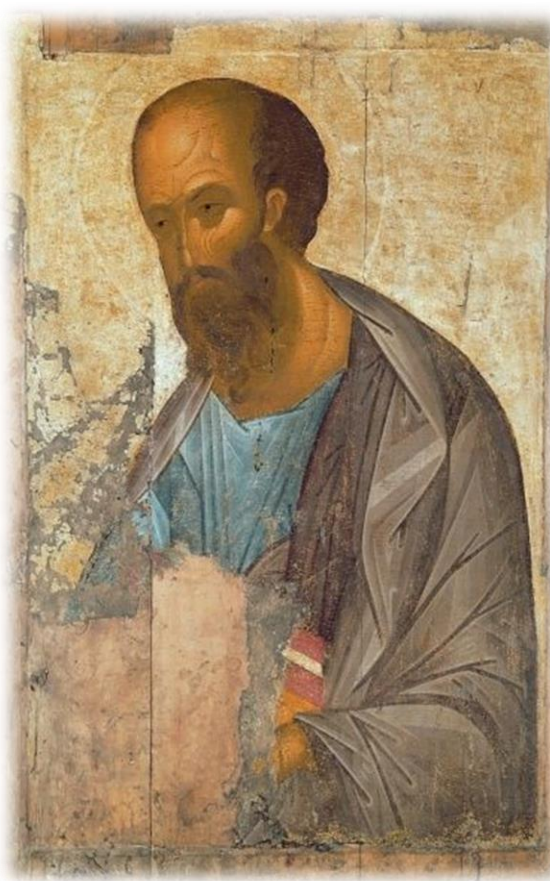
Christelijk leven als diaconie

Reeds vroeg blijkt uit de teksten dat men in de christelijke gemeenten het hele geloofsleven als een leven in diaconie kon zien. Enkele voorbeelden ter verduidelijking. In 1 Kor. 12, 4-6 worden gaven (charisma's), dienstwerk ('diakonia') en werk ('energeia') als een soort synoniemen gehanteerd om te zeggen dat alles wat christenen in verscheidenheid kunnen doen de éne dienst aan de éne God is.

In Apok. 2,19 wordt de diaconie in het gezelschap geplaatst van liefde, trouw en standvastigheid. De auteur van de eerste Petrusbrief is de overtuiging toegedaan dat alle 'charismata' of genadegaven in de kerk gegeven zijn om elkaar te dienen: "dien ('diakonein') elkaar, als goede beheerders van Gods veelsoortige genade met de gaven (charismata) zoals ieder die heeft ontvangen." (1 Petr. 4, 10). Het hele zendingswerk werd overigens zowel door Lucas als Paulus als diaconie verstaan:

³ Zie Dt. 15, 12-18. De Bijbel stelt het wel wat ideaal voor; de vrijlating om de zeven jaar werd niet steeds zo consequent toegepast. Maar zie ook Joh. 8,35, waar Jezus zegt: "De slaaf blijft niet voor altijd in het huis." Het beeld zou niet begrijpelijk zijn, indien er niet reële vrijlating van slaven bestond.

Timotëus, Erastus, Onesimus en Onesiphorus zijn 'diakens', dit medehelpers van Paulus' zendingswerk.⁴ De samenhang met concreet materiële dienstverlening is nog sterk aanwezig in Paulus' teksten over zijn grote collecte voor de armen van de Kerk van Jeruzalem. Deze omhaling ter ondersteuning noemt hij heel speciaal een 'diakonia': zie o.a. 2 Kor. 8,19; Rom. 15, 25. Paulus zelf ziet zijn apostolaatambt duidelijk als een diaconie. Vaak noemt hij zichzelf een 'doulos', dit is 'slaaf' van Christus. Maar hij hanteert soms de term 'diakonos' als synoniem: 'diaken' van het evangelie, dienaar van God en van Christus (2 Kor. 6, 3vv.; 11, 23); dienaar van de Kerk door zijn goddelijke zending (Kol. 1, 25). Hij noemt zichzelf en Apollos 'diakens' van God en de Kerk in 1 Kor. 3,5.

“Dit zou in de definitie van elke vorm van diaconie moeten steken: getuige zijn van Christus’ opstanding.”

Diaconie in de Handelingen der Apostelen

Wie staat volgens Handelingen in de diaconie? We overlopen de verschillende contexten waarin het woord gebruikt wordt.

1. In het eerste hoofdstuk van het boek spreekt Petrus na Jezus' Hemelvaart de verzamelde leerlingen toe, met de bedoeling het getal van de twaalf apostelen aan te vullen. Hij vertelt eerst over het tragische lot van Judas,

die hij met de volgende zin oproept: **“Hij werd tot onze kring gerekend, en had deel aan onze diaconie.”** Dit betekent dus dat Judas evenals zij tot de apostelgroep behoorde, en hun 'dienstwerk' deed. Moet je het vertalen als 'taak', of eerder als 'ambt'? Dit laatste zou wel kunnen, met dien verstande dat de Twaalf geen officiële ambtenaren waren. Maar het lijkt erop dat zij alleszins in Lucas' tijd reeds als een geheel eigen ambt gezien werden. Dichter bij Jezus blijvend zou men het woord best verstaan als

⁴ Zie Hnd. 19, 22; Filem. 13, 2; Tim. 1, 18. Deze alinea sluit nauw aan bij het geciteerde artikel *Ambten in het Nieuwe Testament en de vroege Kerk*.

‘taak’. Judas nam dus deel aan de ‘taak’ van de andere apostelen. En Mattias zou dat nu moeten verder zetten. In 1,25 luidt het: “...om in onze apostolische *diaconie* de plaats in te nemen die Judas heeft verlaten om zijn eigen weg te gaan.” Maar eigenlijk is reeds gezegd wat deze taak inhoudt: **“één van de mannen die steeds met ons zijn opgetrokken, al die tijd dat de Heer Jezus onder ons verkeerde... moet samen met ons getuige worden van zijn opstanding”** (vv.21-22). Het eerste dienstwerk van een apostel is met andere woorden: getuige zijn van Christus’ opstanding. Het spreekt vanzelf dat daaraan voor de apostelen zelf iets onvervangbaars en onnavolgbaars vastzat. Zij waren namelijk met Jezus opgetrokken, hadden Hem fysisch gekend, hadden met Hem gegeten, gepraat, geslapen,... Juist omdat zij de aardse Jezus gekend hadden, van bij Johannes de Doper tot aan zijn dood, was hun getuigenis over de verrijzenis zo belangrijk. Niemand kon hen daarin opvolgen. Zelfs Paulus had Jezus niet gekend, en kon in dié functie niet treden.

Daarom noemt Lucas hem ook nooit apostel, ondanks zijn grote bewondering, en ondanks het feit dat Paulus het hoofdpersonage is in Handelingen.

Toch is er iets belangrijks aan deze invulling van diaconie, ook voor ons. Want hoewel wij geen getuigen van het eerste uur meer kunnen zijn, toch ook zijn wij vandaag geroepen om te getuigen van Christus’ opstanding. En dit zou dus in de definitie van elke vorm van diaconie moeten steken: getuige zijn van Christus’ opstanding. Zie je de band? Wanneer Paulus zijn taak en die van Apollos en Timotéus als diaconie verstaat, dan is het precies omwille van dit aspect. Het is ook perfect omkeerbaar. De belangrijkste dienst die een christen aan zijn medemens kan brengen is te getuigen van Christus’ opstanding. In woord, in concrete daden van gerechtigheid. Maar omgekeerd geldt eveneens: elk waarachtig getuigenis heeft het recht diaconie genoemd te worden.

***“Jezus’ nederige sociale situatie,
zijn weigering om macht te grijpen en te gebruiken,
en bovenal zijn vernederende zelfgave in lijden en dood
zijn voor de christenen de basis geworden
om naar zijn voorbeeld in te stappen in het dienstwerk aan anderen,
als hoogste uitdrukking van liefde die zichzelf niet zoekt.”***

2. Over de bekende ‘diakentekst’ van hoofdstuk 6 hadden we het reeds. In Hnd. 6,2 worden zeven mannen aangesteld om in te staan voor de ondersteuning van de weduwen der

‘Hellenisten’, d.i. de Grieks sprekende joden-christenen. Hun diaconie betekent hier wel: de tafeldienst verrichten, en in die situatie wellicht ook: voorzien en superviseren. In de traditie zijn zij de eerste ‘diakens’ geworden.

Dat de latere diaconale ambtelijke functie zou voortgesproten zijn uit de 'zeven' van Hnd. 6,2, is echter weinig waarschijnlijk. Wellicht hebben we te maken met een min of meer parallelle, maar onafhankelijke ontwikkeling. We vinden de functie terug in de kerken van Paulus (Filippi, Pastoraalbrieven), en vanaf de tweede eeuw zal ze vast behoren tot het drieledige ambt in de Kerk. Nog later groeit het diaconaat ook tot een specifieke liturgische functie. Maar de term 'diakonos' was in de profane heidense wereld zodanig verbreid, dat een afhankelijkheid van de Jeruzalemse zeven helemaal niet nodig is om het ambt te verklaren. Elk dienstwerk dat met materiële zorg of met beheer te maken had kon diaconie genoemd worden.

De gewijzigde mentaliteit tegenover het dienen is ook in het boek Handelingen 6, 2 merkbaar. De term 'diakonia' wordt in één zin door gebruikt zowel voor ondersteuningswerk (de voedselvoorziening) van de zeven, als voor de verkondiging van het woord door de apostelen. Die samenhang wijst erop dat dienstwerk voor de christenen een 'eer' is. Oud Testament en het jodendom brengen zoals gezegd reeds gedachtenlijnen aan die diaconie als een werk zien dat in Gods ogen eervol is, maar de eerste Kerk heeft zich daarbij toch wel uitdrukkelijk laten inspireren door Jezus zelf. Jezus' nederige sociale situatie, zijn weigering om macht te grijpen en te gebruiken, en bovenal zijn vernederende zelfgave in lijden en dood zijn voor de christenen de basis geworden om naar zijn voorbeeld in te stappen in het dienstwerk

aan anderen, als hoogste uitdrukking van liefde die zichzelf niet zoekt. Duidelijke teksten zijn er genoeg: de voetwassing in Joh 13 als voorbeeld voor de leerlingen, en de reeds geciteerde Marcustekst. Lucas plaatst diezelfde woorden van Jezus tijdens zijn laatste avondmaal: **"Bij de heidenen spelen koningen de baas, bij hen laten machthebbers zich weldoener noemen. Bij jullie mag dit niet zo zijn. De grootste van jullie moet de minste worden, en de leider de dienaar. Want wie is het belangrijkst? Die aan tafel ligt, of die bedient? Die aan tafel ligt toch zeker! Maar ik ben in jullie midden de dienaar."** (Lc. 22, 25-27) In heel deze context worden voor dienaar en dienen de afgeleide werkwoordvormen van 'diakonein' gebruikt.

3. In het elfde hoofdstuk van Handelingen wordt verteld over de profeet Agabus, die in Antiochië een hongersnood voorspelt. De christen van die stad besluiten daarop zoveel mogelijk bij te dragen tot de *diaconie* aan de broeders in Judea (11,29) Hier moeten we het woord wel vertalen met 'materiële ondersteuning'.

"Getuigenis mag geen theorie blijven, maar gerealiseerd in het spijzen van de hongerigen, het laven van wie dorst heeft, het kleden van de naakten..."

Het is ook de eerste maal dat Paulus en Barnabas een collecte zullen overmaken aan de oudsten van Jeruzalem. Paulus zal daar op zijn latere missiereizen nog een erezaak van maken, en deze diaconie organiseren onder al zijn kerken op Griekse bodem. In hoofdstuk 12,25 van Handelingen wordt verteld dat Paulus en Barnabas, na volbrachte *diaconie*, terugkeren naar Antiochië. De betekenis is hier wel dezelfde als in 11,29.

4. In zijn pakkende afscheidsrede aan de oudsten van Efese in Milete (Hnd. 20,24) spreekt Paulus over de *diaconie* die hij vanwege Christus op zich genomen heeft. Hij preciseert ze meteen als **“de verkondiging van de goede boodschap van Gods genade.”** We weten hoezeer voor Paulus de kern van het evangelie ligt in de verkondiging van Gods vrije genade, níét van de prestaties van de mens.

Déze blijde boodschap verkondigen noemt hij de diaconie die Christus hem heeft toevertrouwd. De betekenis sluit sterk aan bij die van punt 1. Opnieuw wordt bevestigd dat Handelingen de christelijke verkondiging in haar geheel als diaconie opvat. Deze algemene betekenis komt opnieuw voor in de laatste vermelding van het woord ‘diaconie’ in Handelingen, nl. bij het relaas dat Paulus in Jeruzalem brengt over zijn werk onder de heidenen. De tekst leest: **“Na hen begroet te hebben vertelde hij in bijzonderheden wat God door zijn *diaconie* onder de heidenen tot stand had gebracht (21,9).”**

Uiteraard gaat het hier weer om het gehele evangeliewerk.

Kort besluit

Het besluit van deze korte verkenning kan eveneens kort zijn. Wanneer we in het boek der Handelingen inspiratie zoeken voor hetgeen vandaag diaconie kan zijn, dan tekenen zich twee belangrijke wandelpaden af.

Het eerste is van meer algemene aard: diaconie is alles wat te maken heeft met het getuigenis van Christus’ verrijzenis, alles wat in dienst staat van de verkondiging van het evangelie. Het onvervangbare ‘life-getuigenis van Jezus’ eigen apostelen kan ermee bedoeld zijn (zie punt 1), maar ook het geheel van het evangeliewerk dat mensen verrichten die Jezus niet persoonlijk hebben gekend. Paulus was in dat geval (zie punt 4), maar hetzelfde geldt elders in het Nieuwe Testament ook voor vele anderen die in het verkondigingswerk staan. Diaconie vandaag kan daarbij zonder meer aansluiten. Onze eerste en belangrijkste diaconie bestaat in de verkondiging van het evangelie.

Het tweede gaanpad is dat van de daadwerkelijke steun aan de naaste. In Handelingen zelf zien we die geconcretiseerd in de voedselvoorziening voor de weduwen (zie punt 2), en het organiseren van een collecte voor de armen van Jeruzalem (zie punt 3). Dit herinnert ons eraan dat Matteüs ook het woord ‘*diakonein*’ gebruikt als samenvatting van ‘hongerigen spijzen, dorstigen laven, naakten kleden,

zieken en gevangen bezoeken’⁵ Je naaste bemin je niet louter geestelijk. Dan blijft het te gemakkelijk bij vage gevoelens of ideeën. Trouwens, de naaste is altijd ook materieel.

Christenen zullen altijd de twee paden moeten verbinden. Diaconie is verkondiging en getuigenis. Maar je verkondigt het evangelie niet, je getuigt niet voor Christus, wanneer je diaconie zich niet vertaalt in zeer concrete hulp. Slechts in het werken aan elkaars welzijn voltrekt het mysterie van Gods menswording zich verder, elke dag.

⁵ Mt. 25,44.

Bijlage: Passages uit het boek Handelingen die gelinkt kunnen worden aan de thema's van ATTENT

ATTENT bestaat uit 3 werkgroepen:

- (P)=Presentie
- (M)=Migratie en diversiteit
- (E)=Ecokerk

Hand 2, 41-47: omschrijving van de eerste christelijke gemeenschappen	spraken van gemeenschappelijk bezit als vorm van solidariteit: goederen verdelen naar ieders behoefte (E). Hier is de link te leggen met de encycliek 'Laudato Si' en de zorg voor het gemeenschappelijk huis.
Hand. 6, 1-7: dagelijkse ondersteuning van de weduwen, ruzie tussen Hellenisten en Hebreeën	• Geschillen tussen verschillende volkeren: Hellenisten en Hebreeën (M) • Ondersteuning van de weduwen: alleen materieel? (P)
Hand. 8, 26-40: bekering en doopsel van de Ethiopische Eunuch	• Interreligieuze en interculturele dialoog (M) • Op weg gaan met iemand op een eenzame weg (P)
Hand. 10: Strijd tussen godsvrezenden en Joodse christenen	Interreligieuze en interculturele dialoog (M)
Hand. 11, 27-30: hongersnood en ieder naar draagkracht een ondersteuning zenden naar de broeders in Judea	Hongersnood: (E) • Door toedoen van de mens en zijn omgaan met de aarde? • Door toedoen van klimaatsveranderingen? Daadwerkelijke steun door een collecte.
Hand. 13, 1-12: bekering van een proconsul, ontmaskering van een tovenaars	(M) • Aanklacht van onrecht • Respect voor andere culturen
Hand 14, 15-18: God schepper van de aarde en de zee schenkt weldaden aan de mens die er slecht mee omgaat	(E) Hier is de link te leggen met de encycliek 'Laudato Si' en de zorg voor het gemeenschappelijk huis.
Hand. 15: concilie van Jeruzalem over de kwestie van de besnijdenis	Interreligieuze en interculturele dialoog (M), ook op bv. parochieniveau bij het gemeenschappelijk gebruik van een kerkgebouwen door verschillende nationaliteiten.
Hand. 17: Paulus gaat op de vlucht voor geweld naar Athene	Geloven in een pluralistische context (M): hoe gaan wij hiermee om?
Hand. 20, 13-38: Paulus toespraak bij zijn afscheid in Miléte	• Dienstwerk (zie artikel over diaconie in de Hand.) • Verkondiging en daadwerkelijk steun horen bij elkaar (E)
Hand 27: op transport naar Rome, schipbreuk	• Deportatie van volkeren (M) • Wellicht hebben de schipbreukelingen die de Middellandse Zee oversteken dezelfde ervaringen meegemaakt en door een sterk geloof vol gehouden.(E)

